

MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ
Zagreb

Izvorni znanstveni članak
UDK: 061.23:930](497.5 Zagreb)"1947/1955"(093)

OSNIVANJE I PRVE GODINE DJELOVANJA POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE (1947-1955)

Autorica piše o osnivanju i prvih osam godina djelatnosti najstarije hrvatske povjesničarske udruge. Tekst je napisan na temelju arhivske građe Povijesnoga društva Hrvatske, nedavno pronađene u Arhivu Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Opisano je kako je to društvo nastalo, s kojim se poteškoćama i problemima suočavalo i kako ih je rješavalo.

Ključne riječi: Povijesno društvo Hrvatske, historiografija, povjesničari, *Historijski zbornik*

Kada su se 13. svibnja 1956. godine članovi Povijesnog društva Hrvatske okupili na svojoj redovitoj Godišnjoj skupštini, sa zadovoljstvom su mogli konstatirati kako je u prethodnoj godini »usprkos nekim objektivnim poteškoćama, [Upravni] Odbor uspio da gotovo u cjelini riješi sve one zadaće, koje je postavio kao svoj cilj.«¹

Uistinu, prethodna 1955. godina obilježena je intenzivnim radom i brojnim događajima, te – iako bi vjerojatno bilo pretjerano rabiti termin »prijelomna« – u usporedbi s ranijim razdobljem može se zasigurno ubrojiti u uspješne godine u povijesti PDH-a: održano je dugo planirano Savjetovanje historičara NRH u Zagrebu 25-27. studenog 1955. i ljetni Seminar za srednjoškolske profesore i nastavnike u Zadru; nastavilo se s izdavanjem *Historijskog zbornika*, dogovorene su promjene koncepcije u edicijama Male historijske knjižnice, riješene su nedoumice oko daljnje sudbine časopisa za povijest umjetnosti *Peristil*; predstavnici PDH sudjelovali su na Međunarodnom kongresu historijskih nauka u Rimu; nastavila se suradnja s historičarima u drugim republikama FNRJ preko Saveza historijskih društava, te je – među ostalim – dogovoren povratak redakcije *Historijskog pregleda* (časopisa pokrenutog

1 Zapisnik Glavne godišnje skupštine Povijesnog društva Hrvatske održane u Zagrebu 13. V. 1956, *Historijski zbornik* (dalje: HZ), god. IX/1956, br. 1-4, str. 277.

nekoliko godina ranije kao *Nastava historije u srednjoj školi*) iz Beograda natrag u Zagreb, a predstavnici iz Hrvatske sudjelovali su na saveznom tečaju za nastavnike; dogovoreno je održavanje 2. kongresa historičara FNRJ za 1958. godinu. Povijesno društvo Hrvatske imalo je tada devet podružnica (u Dubrovniku, Karlovcu, Puli, Rijeci, Sisku, Splitu, Šibeniku, Zadru i Zagrebu).²

Na ovom ću mjestu nastojati prikazati kako je tekao razvoj Povijesnog društva Hrvatske od njegova osnutka 1947. do 1955. godine, te odgovoriti na pitanje s kojim se poteškoćama suočavalo Društvo u svome radu, jer – kako ćemo vidjeti – ostvarenje tih ponosno nabrojanih uspjeha nije došlo ni lako, ni brzo. Također, barem djelomično, pokušat ću pokazati kako su se hrvatski povjesničari toga vremena nosili s pritiscima ideologije i politike.

Počeci Povijesnog društva Hrvatske

Inicijativa za osnivanje historijskih društva u Jugoslaviji potekla je od političkih vlasti. Dana 26. travnja 1947. godine u Beogradu, u Komitetu za škole i nauku pri Vladi FNRJ, održan je sastanak u vezi osnivanja historijskih i geografskih društava u pojedinim republikama. Na njemu su sudjelovali predstavnici historijskih znanosti (Hrvatsku je predstavljao Jaroslav Šidak), koji su od predsjednika Komiteta dobili »usmene upute« o potrebi osnivanja povijesnih društava.³ Već i sami predviđeni ciljevi, kao i vremenska podudarnost, navode na zaključak da se inicijativa za osnivanjem tih strukovnih udruženja uklapala u Petogodišnji plan razvitka Jugoslavije, a društva su trebala – dakako u skladu s vladajućom ideologijom i pod prismotrom vlasti – raditi na ubrzanju razvoja historiografije. To se i eksplicite spominje u pozivu za Osnivačku skupštinu Povijesnog društva Hrvatske: »Razvitak rada na najrazličitijim područjima naučnog istraživanja i na popularizaciji nauka spada među važne zadatke koje će naši narodi izvršiti u okviru petogodišnjeg plana.«⁴

Odgovarajući je dopis od Komiteta za škole i nauku iz Beograda uskoro stigao na Odjel za visoke škole i znanstvene zavode Ministarstva prosvjete NR Hrvatske. U dopisu se nalaze i sugestije o pravilima društva, njegovoj svrsi i načinu kako bi društvo trebalo ispunjavati tu svrhu. Na čelo osnivačkog odbora stao je Grga Novak, a tajnik odbora bio je Miroslav Brandt,⁵ tada arhivar u JAZU. Na sjednici osnivačkog odbora 19. svibnja 1947. godine raspravljalo se o »svrsi društva, o sredstvima kojima

2 Zapisnik Glavne godišnje skupštine Povijesnog društva Hrvatske održane u Zagrebu 13. V. 1956, HZ, god. IX/1956, br. 1-4, str. 277-290.

3 Arhiv FF, Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9. Zapisnik osnivačke sjednice (20.5.1947).

4 Arhiv FF, Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9. Osnivanje Povijesnog društva Hrvatske (bez datuma).

5 Sve do 1954. godine u dokumentima koje sadrži Arhiv PDH Miroslav Brandt se javlja uglavnom potpisan »Brant«.

će društvo svoju svrhu postići, te je zajedničkim učešćem [sastavljen] osnovni nacrt pravila, uzimajući pri tome kao osnov sugestije dobivene od Komiteta«. Na taj su način u potpunosti prihvaćene upute pristigle od vlasti.⁶

U spomenutom pismu Komiteta za škole i nauku njegov predsjednik Boris Zihertl i sekretar Ivo Frol ističu da u pravila rada društva »mislimo da treba da udje:

a) kao svrha društva:

- istraživanje istorije i arheologije srpskog, hrvatskog, itd. naroda i zemlje, izučavanje opštih i specijalnih pitanja istorije, ostalih jugoslovenskih naroda, slavenske i opšte istorije, pomoćnih istoriskih nauka i teorije istorije;

- izučavanje problema istoriske nastave i naobrazbe, povezivanje istoričara iz svih krajeva narodnih republika, podupiranje i organizovanje stručne izobrazbe i naučne aktivnosti svojih članova;

- potsticanje da se sabiru i čuvaju istoriski, arheološki, umjetnički i opšte muzejski predmeti;

- održavanje tesne veze sa ostalim društvima istoričara u FNRJ;

b) kako društvo postiže svoju svrhu:

- izdavanjem društvenog časopisa i stručnih publikacija;

- konferencijama, stručnim predavanjima, ekskurzijama, izložbama i sličnim priredbama;

- stručnim savetima pri organizaciji i uređivanju arhiva, stručnih biblioteka, istoriskih spomenika i sl., te sudjelovanjem pri izradbi nastavnih programa, udžbenika, priručnika kao i njihovoj oceni;

- saradnjom s društvenim organizacijama, aktivima i studiskim grupama studenata i srednjoškolaca.«

Osnivačka skupština Povijesnog društva Hrvatske održana je 8. lipnja 1947. godine u Zagrebu uz nazočnost 61 osobe. Pozdravljajući skup, načelnik Odjela za visoke škole i znanstvene zavode Ministarstva prosvjete Božo Stošić naglasio je »potrebu uklapanja stručnjaka za historiju u sveopća narodna nastojanja oko ostvarenja progresa u našoj zemlji«.⁷

Osnivačka skupština Povijesnog društva obratila se pismom predsjedniku vlade NR Hrvatske Vladimiru Bakariću upućujući mu »plamene pozdrave i uvjerenja, da će svojim snagama poraditi da svome narodu pruži sve ono što on od našeg stručnog djelovanja s punim pravom očekuje.«⁸ U svome djelovanju prema van, a poglavito

6 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, Zapisnik osnivačke sjednice (20.5.1947).

7 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik osnivačke skupštine Povijesnog društva Hrvatske (8.6.1947).

8 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, Osnivačka skupština PDH Vladimiru Bakariću (8.6.1947).

u odnosu na vlasti, Društvo je snažno isticalo marksističku orijentaciju, pa tako i u tome pismu piše: »Polazeći od osnovne postavke, da '...historijska nauka, ako hoće da stvarno bude nauka, ...treba, u prvom redu, da se bavi historijom proizvođača materijalnih dobara, historijom radnih masa, historijom naroda.' Povijesno društvo Hrvatske želi prije svega da u svoje redove obuhvati sve radnike i zainteresirane za rad na povijesti, i da zatim planskim pristupanjem svojim zadacima uključi svoje djelovanje u sveopći radni polet oko izgradnje istinskog progresa čitavog našeg naroda i zemlje.«⁹

Iz najranijeg razdoblja postojanja Povijesnog društva Hrvatske sačuvano je znatno manje dokumenata nego iz kasnijih godina, što u velikoj mjeri odgovara kasnijoj konstataciji Jaroslava Šidaka koja se našla u *Izveštaju o radu Povijesnog društva Hrvatske održanom na Glavnoj godišnjoj skupštini 5. III. 1950. godine*, kako više mjeseci nakon osnivanja »zbog uzroka subjektivne i objektivne prirode«, Društvo nije razvilo neku snažniju djelatnost, a »isključivu brigu« posvetilo je izdavanju časopisa *Historijski zbornik*, čiji je prvi broj za 1948. godinu izašao u ožujku 1949. godine.¹⁰ Tijekom 1948. godine nije održana ni obvezna godišnja skupština.¹¹ U izvještaju o radu društva od 20. siječnja 1949. godine tajnik PDH Miroslav Brandt žali se na nezainteresiranost mnogih članova za rad i na teške uvjete rada zbog toga što PDH ne posjeduje vlastite prostorije.¹² U tome razdoblju još su uvijek snažno izražene materijalne poteškoće, prvenstveno manjak papira, što je zasigurno postavljalo određena ograničenja znanstvenom i organizacijskom radu u Društvu.¹³

Međutim, o tome kako su još izgledali spomenuti »subjektivni i objektivni uzroci« možemo saznati iz sačuvanog izvještaja »Rad redakcionog odbora Povijesnog društva«, koji se nalazi u Arhivu PDH. Taj dokument sastavljen kao odgovor na upit iz Komiteta za škole i nauku što ga je PDH primio tijekom ljeta 1948. godine.¹⁴ Dokument, poslan uz popratno pismo 27. kolovoza 1948. godine,¹⁵ na izvanredan način ilustrira prilike u kojima je u svome početnom razdoblju djelovalo Povijesno

9 Ibidem.

10 Jaroslav Šidak, *Izveštaj o radu Povijesnog društva Hrvatske održan na Glavnoj skupštini 5. III. 1950*, *HZ*, god. III./1950, str. 461.

11 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, Uprava Povijesnog društva Hrvatske Odjelu unutrašnjih poslova Gradskog izvršnog odbora Zagreb (20.1.1949).

12 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, Historijat Povijesnog društva Hrvatske (20.1.1949).

13 U građi Arhiva PDH česte su u tom razdoblju molbe za dodjelu papira, a mnoge su zabilješke nastajale na poledini već ranije korištenih listova papira. Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9.

14 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, Komitet za škole i nauku Povijesnom društvu Hrvatske (31.5.1948).

15 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, Povijesno društvo Hrvatske Komitetu za naučne ustanove, sveučilišta i visoke škole NRH (27.8.1949). Sam izvještaj nije datiran, niti potpisan. Za pretpostaviti je da je autor izvještaja tajnik društva (potpisan na popratnom pismu, tj. Miroslav Brandt).

društvo Hrvatske. Naime, izvještaj predstavlja svojevrsnu denuncijaciju Jaroslava Šidaka kao glavnog urednika *Historijskog zbornika*. Navodeći razloge kašnjenja izlaska prvoga broja HZ-a, autor izvještaja spominje da – iako je Šidak u početku »sa zadovoljstvom« prihvatilo da bude odgovorni urednik časopisa – kasnije, nakon što je »ozbiljno obolio od čira na želucu i na upali trbušne maramice« i nakon što je Redakcioni odbor proširen kooptiranjem Marka Kostrenčića i Vladimira Babića, on je »odbio da bude odgovornim urednikom, izgovarajući se, da je još iscrpljen od svoje bolesti, da je stalno ugrožen da će mu se bolest vratiti, te da je preopterećen spremanjem za svoja redovita univerzitetska predavanja«, a odbio je i napisati »uvodni, principijelni članak za prvi broj časopisa« iako se toga ranije prihvatilo »na vlastitu inicijativu«. Iako piše da je »bolest prof. Šidaka bila zaista vrlo ozbiljna« (podcrtano u originalu), ipak dodaje »istovremeno postoje znakovi da Š. te objektivne okolnosti koristi da bi njima pokrio i opravdao prave razloge zbog kojih neće da u radu redakcionog odbora učestvuje onako potpuno kako je ranije najavljivao.«¹⁶

»Ti su razlozi vjerojatno ovi«, nastavlja autor izvještaja:

a) Š. osjeća, da on u časopisu neće biti apsolutni gospodar, nego da će P. nadzirati kvalitetu i pravac radova koji će biti objavljivani u časopisu. U tom uvjerenju Šidaka učvršćuje činjenica, što će novokooptirani članovi redakcije vjerojatno pružati pouzdanu podršku partijskom gledištu.

b) nije isključeno da u sadašnjoj međunarodnoj političkoj situaciji, kad imperijalisti stvaraju ratnu psihozu, Š. smatra, da više nije oportuno stajati na eksponiranoj poziciji odgovornog urednika časopisa, koji daje pravac našoj historijskoj nauci u smjeru historijskog materijalizma. Za jak upliv međunarodne političke situacije na Š. govori i njegova duboka uzbuđenost povodom događaja u Čehoslovačkoj, kad Š. kao Čeh po porijeklu nije mogao sakriti žaljenje što je u ČSR došlo do zaoštavanja u unutrašnjim borbama između naprednih snaga i reakcije.

c) Š. možda ne želi da bude izložen, kao odgovorni urednik, kritici, koja u našoj javnosti budno prati sve publikacije, te voli da odgovornost sa sebe, kolikogod je to moguće, prebaci na druge.»¹⁷

Nepotpisani autor izvještaja, slučajno ili ne, ne zaboravlja također spomenuti da se Šidak nakon bolesti vratio drugim uobičajenim obvezama, među kojima nabraja i članstvo u odboru Društva za suradnju s SSSR-om. Dostupni izvori ne otkrivaju kako je situacija izglađena. Sigurno je da je Jaroslav Šidak u prvom broju *Historijskog zbornika* potpisan kao glavni i odgovorni urednik, dok su kooptirani Vladimir Babić i Marko Kostrenčić (pored izvorno izabranih Grge Gamulina i Miroslava Bran-

16 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, Rad redakcionog odbora Povijesnog društva (bez datuma).

17 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, Rad redakcionog odbora Povijesnog društva (bez datuma).

da) ostali članovi Redakcionog odbora. Jaroslav Šidak na poziciji glavnog urednika *Historijskog zbornika* ostao je sve do 1984. godine.

Prvi broj *Historijskog zbornika* predan je u tisak u jesen 1948, a izašao u ožujku 1949. godine. Njegov je sadržaj uvelike odražavao ozračje u kojem je nastao, a koje je obilježeno izuzetno snažnom ideologizacijom. Uvodnik prvoga broja koji potpisuje Uredništvo sadrži citate kako iz Staljina, tako i iz Titova govora, a kao jedan od ciljeva časopisa ističe se »čuvanje bratstva i jedinstva«. ¹⁸ Sovjetska historijska znanost u tom je broju snažno prisutna i prikazana u pozitivnom svjetlu. ¹⁹ U svome osvrtu na početke *Historijskog zbornika* petnaest godina kasnije Jaroslav Šidak nazvao je to »stanovitim tributom vremenu, koje je neposredno prethodilo prekidu odnosa sa Sovjetskim Savezom«. ²⁰

Prekid sa Sovjetskim Savezom, koji je sa sobom nosio postupno preoblikovanje društvenog koncepta, u radu Društva osjetio se tek u narednim godinama, ali je znatno kritičniji odnos prema sovjetskoj historiografiji primjetan već u drugom godištu *Historijskog zbornika* iz 1949. godine. ²¹

Godinu 1949. obilježava snažna ideologizacija i kontrola društva od strane državnih organa. Korespondencija s Odjelom unutrašnjih poslova vezana je uz izvještaje o radu, izvještaje o skupštini, razmjeni knjiga i časopisa itd. Slobodan prostor djelovanja društva dodatno se sužavao. Još krajem svibnja 1948. godine osnovan je Akademijški savjet FNRJ, zamišljen kao institucija koja predstavlja cijelu jugoslavensku znanost prema inozemstvu, u čijoj se nadležnosti našlo odobravanje odlazaka znanstvenika na skupove i gostovanja u inozemstvo. ²² U jesen 1949. od Komiteta za naučne ustanove, sveučilišta i visoke škole na adresu PDH stigla je obavijest da se ućlanjenje u međunarodna naućna društva trebaju vršiti isključivo preko Akademijškog savjeta, ²³ a vlasti su tražile informacije o međunarodnim kontaktima ćlanova društva, te ćasopisima i knjigama dobivanim u razmjenju za *Historijski zbornik*. ²⁴

Nakon što je za prvog predsjednika PDH izabran Grga Novak, tijekom 1949. Povijesnim društvom predsjedao je Marko Kostrenćić, koji je istovremeno vršio dućnost rektora sveučilišta, predsjednika Odjela humanistićkih znanosti JAZU i

18 Vidi: HZ, god. I/1948, str. 7-9.

19 Primjerice: V. Bogdanov, Uloga podunavskih slavenskih naroda 1848-49. uz svjetlu novih istraživanja sovjetske historiografije, HZ, god. I/1948, str. 43-66; E. A. Beljajev, Periodizacija srednjovjekovne turske historije, HZ, god. I/1948, str. 183-187.

20 J. Šidak, Petnaest godina »Historijskog zbornika«, HZ, god. XVI/1963, str. 353.

21 Vidi se prvenstveno i rubrici »Prikazi i ocjene«. Primjetio je to i W. S. Vucinich u svome prikazu toga sveska: W. S. Vucinich, »Historijski zbornik« (1949), *Medieval Academy of America*, sv. XXV, br. 4, str. 573-577.

22 Arhiv FF Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, Sekretarijat Akademijškog savjeta FNRJ Povijesnom društvu Hrvatske (25.12.1948)

23 Arhiv FF Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, Akademijški savjet Povijesnom društvu Hrvatske (4.10.1949).

24 Odgovor PDH: Arhiv FF Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, PDH Komitetu za naućne ustanove, sveučilište i visoke škole (1.6.1949).

šefa Historijskog instituta Akademije. Moguće da zbog tih brojnih obveza nije radu Društva posvećivao dovoljno pažnje, pa su aktivnosti Društva relativno malobrojne, iako su se održavale sjednice »radnog« odbora te neka predavanja. Primjerice, predavanje Rudolfa Bičanića »Periodizacija kapitalističke formacije u Hrvatskoj« očito je izazvalo živu diskusiju, nastavljenu na sljedećem susretu.²⁵ Održana je i »diskusiona večer« s referatima Marka Kostrenčića i Mihe Barade o društvenom uređenju kod Hrvata do XII. stoljeća, povodom knjige D. Jankovića *Istorija države i prava naroda FNRJ*.²⁶

Marko Kostrenčić je naredne godine najavio da neće više vršiti funkciju predsjednika društva zbog preopterećenosti drugim poslovima te je za predsjednika predložio Jaroslav Šidak, »koji je dosad najviše učinio za Društvo«. Budući da je on imao u to vrijeme određene zdravstvene probleme i spremao se na liječenje,²⁷ za potpredsjednike su izabrani Grga Novak i Grgo Gamulin.²⁸

U izvještaju na Godišnjoj skupštini Povijesnog društva u proljeće 1950. godine Jaroslav Šidak se osvrnuo i na razvoj historiografije kao takve, spominjući u tome ulogu Povijesnog društva, ali i Historijskog instituta JAZU i Matice hrvatske. Govorio je o »nesumnjivom napretku«, »probijanju putova, ispravljanju netočnih mišljenja...« »Krizu, koju naša hist. nauka tek pomalo i s naporom prevladava«, govorio je Šidak, »kriza je uspona, a ne nazadovanja.« Kao zadaće za novi Upravni odbor Društva, njegov buduću predsjednik isticao je među ostalima:

- »1. da odmah osnuje sekcije: a) za ekonomsku povijest i b) za metodiku i nastavu povijesti;
2. da riješi pitanje daljnjih odnosa s Društvom muzealaca i Društvom numizmatičara;
3. da u toku 1950. osnuje podružnice u Splitu, Rijeci i Osijeku, a prema mogućnostima u Varaždinu i Karlovcu;
4. da ove godine organizuje prvo savjetovanje historičara u NR Hrvatskoj, a u slučaju, da se ono ne bi moglo održati, barem tečaj za nastavnike povijesti;
5. da odmah počne s izdavanjem Male hist. biblioteke;
6. da u toku 1950. izda najmanje jednu knjigu »Hist. zbornika«, a prema mogućnosti i dvije;

25 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, PDH, poziv na predavanje R. Bičanića za 3.6. (30.5.1949) i poziv na nastavak diskusije o predavanju R. Bičanića za 16.6. (bez dat.).

26 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, PDH, poziv na diskusiju večer za 7.2.1949 (3.2.1949).

27 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik sjednice šireg upravnog odbora 17.2.1950.

28 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik Glavne godišnje skupštine PDH 5.3.1950.

7. da organizuje što veći broj predavanja s diskusijom, prije svega kao pomoć društva u izradi priručnika povijesti naroda FNRJ;

8. da pokrene pitanje uže suradnje s hist. društvima u drugim bratskim republikama; i

9. da u zajednici s Jug. akademijom pristupi što prije izradi perspektivnog plana rada na historijskom području u Hrvatskoj.«²⁹

Iako Šidakov prikaz stanja i perspektiva razvoja historiografije u Hrvatskoj nije bio previše kritičan, u diskusiji na Glavnoj skupštini društva Vaso Bogdanov smatrao je važnim napomenuti da misli kako je razvoj historiografije u NRH mnogo uspješniji nego što ga je predstavio Šidak, jer je »daleko plodniji nego u staroj Jugoslaviji«.³⁰

Pored izdavačke djelatnosti te organizacije predavanja i diskusija, PDH sudjelovao je u obilježavanju godišnjica, primjerice 10. godišnjice ustanka u Hrvatskoj 1951. godine i 10. godišnjice oslobođenja 1955, dok je 1953. aktualna bila godišnjica događaja iz 1903. godine. Na zahtjev različitih tijela vlasti Povijesno društvo Hrvatske davalo je i mišljenje o pojedinim problemima vezanima uz funkcioniranje znanosti, arhiva i muzeja. Krajem 1950. i početkom 1951. godine aktualno je bilo pitanje sudbine Numizmatičke zbirke Arheološkog muzeja. Povijesno društvo Hrvatske je još u jesen 1950. izrazilo svoj stav o tom problemu,³¹ izjašnjavajući se za ostavljanje Numizmatičke zbirke na njezinu dotadašnjem mjestu, a protiv osnivanja zasebnog numizmatičkog kabineta. Međutim, Ministarstvo je početkom 1951. od Društva zatražilo detaljnije obrazloženje takva stajališta.³² Na ponovljeni upit Ministarstva odgovor je formulirao Upravni odbor PDH na sjednici 8. veljače 1951. godine te uputio svoje mišljenje i obrazloženje u kojem se poziva na principijelne i praktične razloge.³³ Upravni odbor PDH smatra da »nije oportuno bilo kakav muzeološki zahvat na Numizmatičkoj zbirci, osim eventualnih zaštitnih mjera« te da »ukoliko opće prilike dozvole, treba Arheološkom muzeju osigurati sredstva i osoblje za uređenje i pravilno funkcioniranje rada te zbirke«.³⁴

Također, na istom sastanku Upravnog odbora PDH 8. veljače 1951. godine formulirano je stajalište Društva vezano uz upita Ministarstva za nauku i kulturu u vezi

29 Jaroslav Šidak, Izvještaj o radu Povijesnog društva Hrvatske održan na Glavnoj skupštini 5. III. 1950, *HZ*, God III./1950, str. 461-264.

30 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik Glavne godišnje skupštine PDH 5.3.1950.

31 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1950, Fasc. br. 10, PDH Ministarstvu za nauku i kulturu NRH (14.11.1950).

32 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, Ministarstvo za nauku i kulturu NRH Povijesnom društvu Hrvatske (11.1.1951).

33 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, PDH Ministarstvu za nauku i kulturu NRH (10.2.1951).

34 Ibidem.

postojanja gradskih arhiva.³⁵ Načelno se zalažući za centralizaciju arhivske građe »u onoj mjeri koju zahtijevaju interesi nauke«, Povijesno društvo zagovaralo je mogućnost daljnjeg postojanja gradskih arhiva koji bi obuhvaćali građu lokalnog karaktera, a funkcionirali bi pod nadzorom državnog arhiva, što je dopušteno čl. 2 Općeg zakona o državnim arhivima. Osnivanju novih gradskih arhiva – prema mišljenju PDH – valjalo bi pristupiti oprezno u skladu s postojanjem odgovarajućih prostorija i osoblja. Upravni odbor PDH u svome odgovoru spominje i poteškoće vezane uz postupanje s arhivskom građom u ranijem razdoblju jer »neki Narodni odbori ne samo da su pokazali nerazumijevanje prema dragocjenoj arhivskoj materiji, nego su s njome postupali barbarski: kamionima su je otpremali u 'Otpad', bacali na tavan, u šupe, kokošinje (prekriženo) ili na dvorište, zbog čega je upropaštena velika količina dokumenata od goleme vrijednosti«, pri čemu se pozivaju na primjer arhiva u Koprivici i Samoboru.³⁶ Povijesno društvo iskoristilo ovu priliku da apelira na odgovorne vlasti da pružaju državnim arhivima potrebna sredstva i osiguraju stručno osoblje.³⁷

Još jedan slučaj u kojem je Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NRH tražio mišljenje Povijesnog društva Hrvatske bilo je pitanje opravdanosti postojanja Povijesnog muzeja. U sklopu PDH formiran je tada zaseban odbor u sastavu: Miroslava Despot, Ferdo Hauptmann i Fedor Močanin, koji se očitovao pozitivno o tom pitanju uz detaljno obrazloženje svoga stajališta.³⁸

Na temelju sačuvanih materijala možemo zaključiti kako se Povijesno društvo Hrvatske, iznoseći svoja mišljenja o planovima Ministarstva u vezi reformi na području upravljanja baštinom i kulturnim ustanovama, nastojalo voditi principima povijesne struke te se u pravilu protivilo prenapetim promjenama, obično zagovarajući zadržavanje ranijeg stanja. Također, nije se hinilo upozoriti na neispravne postupke nekih organa vlasti. S druge strane, Društvo se spremno odazivalo na pozive vlasti, primjerice predstavnici PDH sudjelovali su u radu komisije za imenovanje ulica, u arhivskim vijećima i slično.³⁹ Ipak, kada je početkom 1953. godine osnivano

35 Ibidem.

36 Ibidem.

37 Ibidem.

38 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1952, Fasc. br. 12, Komisija svim članovima Upravnog odbora PDH (16.1.1952). Na sjednicu Upravnog odbora PDH na kojoj se trebalo razmotriti očitovanje spomenute komisije pozvani su i predstavnici Društva muzealaca: Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1952, Fasc. br. 12, PDH Društvu muzealaca (22.1.1952). Nakon što ga je razmotrio Upravni odbor PDH 22. veljače 1952, očitovanje društva upućeno je Savjetu za prosvjetu, nauku i kulturu: Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1952, Fasc. br. 12, PDH Savjetu za prosvjetu, nauku i kulturu NRH (16.3.1952).

39 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Zapisnik sjednice upravnog odbora PDH od 24.4.1954; Arhiva: razno 1953, Fasc. br. 13, NO grada Zagreba Povijesnom društvu Hrvatske (5.4.1953) PDG Savjetu za kulturu NO grada Zagreba (27.4.1953); Arhiv PDH, Arhiva: razno 1953, Fasc. br. 13, PDH Savjetu za prosvjetu nauku i kulturu (29.10.1953); NO grada Zagreba Povijesnom društvu Hrvatske (19.12.1953); PDH Narodnom odboru grada Zagreba (9.1.1954).

Radničko sveučilište koje je za cilj trebalo imati »podizanje nivoa naobrazbe neposrednih proizvođača«, a Povijesno društvo pozvano na suradnju,⁴⁰ odgovor Upravnog odbora PDH upućen je tek nakon opetovanih poziva.⁴¹ Označavao je zapravo odbijanje suradnje jer je društvo izvijestilo da »nema za sada mogućnosti da ma koga od svojih članova obveže na rad u Radničkom sveučilištu.«⁴² Je li ovaj odgovor rezultat trijezne procjene (ne)mogućnosti ili izraz nespremnosti da se povjesničari uključuju u svaku ideološki motiviranu akciju, teško je jednoznačno odgovoriti.

Za uspješan rad Povijesnog društva zaslužni su bili pojedinci koji su ulagali trud i vrijeme u njegove aktivnosti. Nesumnjivo, jedna od ključnih osoba bio je Jaroslav Šidak – glavni urednik *Historijskog zbornika*, predsjednik PDH 1950/1951, 1953/1954, te 1954/ 1955 (pola mandata, odstupio je zbog obveza dekana Filozofskog fakulteta) i predstavnik Povijesnog društva Hrvatske u saveznom udruženju. Druga osoba, bez koje – kako se čini – Povijesno društvo Hrvatske u svojim počecima ne bi moglo uspješno funkcionirati bio je Miljenko Protega, pravnik i visoki državni dužnosnik, ljubitelj povijesti.⁴³ Već u svome izvještaju iz 1950. godine Jaroslav Šidak spominje ga kao osobu zaslužnu za dobivanje financijske potpore za izdavanje časopisa. Potpora je stigla – kako to kaže Šidak – od »Komiteta za visoke škole, sveučilište i znanstvene zavode; zalaganjem njegova predsjednika i našeg člana dra. Miljenka Protege.«⁴⁴ Upravo u to je vrijeme Protega postao i počasni član Upravnog odbora PDH, na prijedlog Jaroslava Šidaka, »zbog svojih zasluga za dosadašnji uspjeh Društva.«⁴⁵ U narednom razdoblju Protega je godinama obnašao dužnost potpredsjednika PDH te je najčešće i vodio sjednice umjesto preuzetog Grge Novaka i bolesnog Jakše Ravlića. Zahvaljujući njegovu osobnom angažmanu, uspješno je vođena administracija PDH, a nezanemariva bila je i uloga Protegine tajnice, gospođe Ruže Morgenštern. Protega je u to vrijeme obnašao dužnost direktora Zavoda za socijalno osiguranje, a kasnije visoke funkcije u Državnom sekretarijatu za pravosudnu upravu. U prostorijama Sekretarijata održavane su i sjednice Upravnog odbora PDH i drugi sastanci Društva, a gospođa Ruža, ne samo da je pretpkavala dopise, već je vodila Arhiv PDH.⁴⁶

40 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1953, Fasc. br. 13, Privremeni odbor za osnivanje radničkog sveučilišta Povijesnom društvu Hrvatske (21.2.1953).

41 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1953, Fasc. br. 13, Radničko sveučilište Povijesnom društvu Hrvatske (18.3.1953, 20.3.1953, 20.4.1953).

42 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1953, Fasc. br. 13, PDH Radničkom sveučilištu (14.5.1953).

43 Vidi također: Ivan Erceg, Dr Miljenko Protega – In memoriam, HZ god. XXI-XXII/1968-69, str. 711-713.

44 Jaroslav Šidak, Izvještaj o radu Povijesnog društva Hrvatske održan na Glavnoj skupštini 5. III. 1950, HZ, god. III./1950, str. 461.

45 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik sjednica šireg upravnog odbora 17.2.1950.

46 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Tajnički izvještaj za 1952/53. Arhiva PDH, Arhiva: razno 1955. I. dio, Fasc. br. 15, Rukopisna poruka M. Gross gdji Ruži [Morgen-

Unutar PDH do izražaja su povremeno dolazili i međusobni sukobi njegovih članova, koji su ponekad imali ideološku, ali najčešće osobnu pozadinu. Tijekom 1952. godine, primjerice, razna su se tijela Društva, uključujući Upravni odbor, Partijsku frakciju PDH i Sud časti, sastajala zbog sukoba između dr. Rollera i dr. Koščaka.⁴⁷ Radi se o sukobu između dvojice članova Upravnog odbora koji je izbio nakon što je Dragutin Roller jednom prilikom rekao za Vladimira Koščaka da je »zakleti ustaša« te zbog toga ne bi smio biti tajnik Društva. Tražilo se da se »ove inkriminacije« ispitaju jer se – iako se nepobitno znalo da je Koščak bio član Pavelićeve tjelesne straže – povel rasprava o tome mora li to nužno značiti i da je bio »zakleti ustaša«.⁴⁸ Iz sačuvanih dokumenata nije jasno kako je završio sukob Roller-Košćak, jasno je jedino da potonji nije – nakon odlaska M. Brandta na stipendiju u Pariz – postao tajnikom Povijesnog društva.

Do osobnih sukoba došlo je i u vezi knjige Rudolfa Bićanića *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji*.⁴⁹ Taj se slučaj spominje i kao prepreka za formiranje Ekonomske sekcije PDH, a »mjesni osobni sporovi« sprječavali su i funkcioniranje podružnice Društva u Zadru.⁵⁰ Sukob među Jaroslavom Šidakom i Vasom Bogdanovom, koji je tinjao od početka pedesetih, na kraju je završio povlačenjem potonjega iz aktivnosti PDH.

Izdavačke aktivnosti PDH

Jedna je od najznačajnijih aktivnosti Povijesnog društva Hrvatske tijekom cijelog razdoblja njegova postojanja izdavanje časopisa *Historijski zbornik*. Od samog početka radilo se o neprofitabilnom projektu čiji je uspjeh u potpunosti ovisio o financijskoj pomoći vlasti te o trudu njegova glavnog urednika Jaroslava Šidaka. Obraćajući se 1948. godine za »novčanu pomoć« »našim narodnim vlastima«, Povijesno društvo Hrvatske ovako opisuje svrhu svoga časopisa: »Svrha časopisa je da angažovanjem širokog kruga stručnih suradnika omogući objavljivanje rasprava, kritičkih analiza i informativne građe s područja svih historijskih naučnih disciplina, i tako unaprijedi i intenzivira rad na objašnjavanju mnogobrojnih historijskih problema, da populari-

štern] da stavi spise u arhivu (bez datuma).

47 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1952, Fasc. br. 12, Upravni odbor PDH obavještava izabrane članove Suda časti (11.4.1952); PDH – poziv na sastanak Partijske frakcije PDH (30.9.1952), Poziv za sjednicu Upravnog odbora PDH za 9.10.1952 (30.9.1952).

48 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik Sjednice [Upravnog odbora] PDH 9.10.1952.

49 Očito je došlo do verbalnog sukoba jer se u zapisniku spominju Bićanićevi »nekulturni izrazi«: Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 5. sjednice Upravnog odbora PDH 2.6.1950.

50 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Zapisnik Glavne godišnje skupštine od 25.4.1954.

zira historijsku nauku, pomogne nastavnom radu po školama, i svim time dade svoj prilog razvitku suvremene, napredne nauke i kulture u našoj zemlji.«⁵¹

Iako je izlaženje *Historijskog zbornika* nailazilo na brojne poteškoće, ponajprije financijske prirode, a pojedini su svesci obično kasnili, taj je časopis vrlo brzo stekao izniman ugled u zemlji i inozemstvu⁵² te je godinama zauzimao najznačajnije mjesto među historijskim časopisima u Hrvatskoj. Časopis je bio i osnovni predmet razmjene publikacija između PDH i drugih društava i ustanova, a krug njegovih pretplatnika (koji nikada nisu bili previše brojni), bio je vrlo šarolik: od Ureda predsjednika vlade Makedonije⁵³ do osmogodišnje škole Lastovo.⁵⁴ O važnosti *Historijskog zbornika* u sklopu djelatnosti PDH svjedoči broj sačuvanih dopisa i dokumentacije vezane uz časopis, koji čine većinu cjelokupne sačuvane građe Povijesnog društva, a *Historijski zbornik* zasigurno zaslužuje i posebnu analizu.⁵⁵

Vrlo brzo Povijesno društvo Hrvatske pokrenulo je i popularnu ediciju pod nazivom Mala historijska knjižnica. Prema prvotnim je planovima u sklopu te biblioteke trebalo izlaziti šest naslova godišnje, u džepnom formatu, opsega 4-6 araka.⁵⁶ Iako se pitanja u vezi s MHK vrlo često pojavljuju na sjednicama PDH, pokretanje te edicije nailazilo je i na poteškoće vezane uz neizvršavanje obveza od strane članova redakcije.⁵⁷ Nakon promjene uredništva Mala historijska knjižnica je krenula, no nikada nije postigla predviđeni tempo od šest naslova godišnje. Godine 1951. izašla su četiri naslova, 1952. dva, 1953. jedan, a 1954. tri. Jedan od razloga zbog kojeg nisu ostvareni prvotni planovi bile su velike poteškoće u distribuciji. Povijesno je društvo surađivalo na ovim izdanjima s izdavačkom kućom Školska knjiga, koja je očekivala financijsku isplativost edicije, no broj prodanih primjeraka pojedinih naslova nije bio zadovoljavajući. Zbog toga Školska knjiga nije bila spremna na daljnju suradnju pod takvim uvjetima. U dogovoru s izdavačem, tijekom 1955. godine odlučena je

51 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, PDH Komitetu za visoke škole i nauku NRH (9.02.1948).

52 Prikaze brojeva *HZ* objavljivao je Wayne Vucinich sa sveučilišta Stanford: Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1950, Fasc. br. 10, Wayne S. Vucinich Jaroslavu Šidaku (1.2.1951). Vidi također: Wayne S. Vucinich, *Historijski zbornik II* (1949), *Medieval Academy of America*, vol. XXV, br. 4, 1950; Jugoslav Gospodnetić, [Wayne S. Vucinich, *Historijski zbornik II* (1949), *Medieval Academy of America*, vol. XXV, br. 4, 1950], *HZ*, god. III/1950, str. 468-469. Interes za *Historijski zbornik* pokazivao također Charles Jelavich: Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1950, Fasc. br. 10, University of California Povijesnom društvu Hrvatske (10.1.1950).

53 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1950, Fasc. br. 10, Predsjedništvo vlade NR Makedonije Povijesnom društvu Hrvatske (25.1.1950).

54 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, Dopisnica od Osmogodišnje škole Lastovo (25.2.1951).

55 Godine 2008. izašla je u god. 61/2008, br. 1 *HZ* njegova potpuna bibliografija.

56 Jaroslav Šidak, Izvještaj o radu Povijesnog društva Hrvatske održan na Glavnoj skupštini 5. III. 1950, *HZ*, god. III./1950, str. 462.

57 Nakon nekoliko diskusija o tome Vaso Bogdanov dao je ostavku na svoju funkciju u uredništvu MHK: Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik Glavne skupštine PDH od 6.5.1951.

promjena koncepcije Male historijske knjižnice, uvođenje druge serije te njezino prevaranje u pomoćni materijal za nastavu povijesti u školama.⁵⁸

U prvo je vrijeme *Historijski zbornik* sadržavao dio tekstova posvećen povijesti umjetnosti. S vremenom se počelo planirati pokretanje zasebnog časopisa.⁵⁹ Nakon višegodišnjih priprema 1954. godine iz tiska je izašao prvi broj časopisa *Peristil*. Izdavanje dvaju časopisa predstavljalo je ipak veliko opterećenje za Društvo, pa se ubrzo počelo razmišljati o sudbini *Peristila*.⁶⁰ Spasonosnim se rješenjem pokazala predaja tog časopisa Društvu historičara umjetnosti, koje je osnovano početkom 1956. godine.⁶¹

Značajan dio aktivnosti Povijesnog društva Hrvatske imao je za cilj popularizaciju povijesti. Čelnništvo Društva nadalo se isprva da će tome služiti i *Historijski zbornik* (kao i druga izdanja PDH),⁶² pa su se određivale velike naklade časopisa. Ubrzo se ipak pokazalo kako znanstvene publikacije vrlo teško dopiru čak i do nastavnika povijesti, a kamoli do šire javnosti.⁶³ Zbog toga se Društvo odlučilo sudjelovati u pripremi radio-emisija na različite teme iz prošlosti. Članovi Društva na zagrebačkoj radio-stanici govorili su svakog petka po 15 minuta o različitim temama iz hrvatske povijesti: »od doseljenja Hrvata do XIX. stoljeća. Pri tome su težište izlaganja položili na gospodarski i društveni razvitak, klasne borbe i pokrete, i kojima je došla do izražaja težnja hrv. naroda za slobodom.«⁶⁴ Zbog očitog nedostatka stručne literature takve su radio-emisije trebale pomoći i nastavnicima povijesti u školama u njihovu radu. Stoga je Jaroslav Šidak u tekstu o tim emisijama objavljenom u dnevnim novinama molio nastavnike da se izjasne o »obliku, načinu izlaganja i temama predavanja.«⁶⁵ Ciklus radio-emisija *Iz naše prošlosti* nije dovršen, kako je istaknuto tijekom Glavne skupštine PDH u svibnju 1951, »radi nelojalnog postupka uprave Radio-stanice Zagreb prema svojim suradnicima.«⁶⁶

58 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1955-1956, Fasc. br. 3, Tajnički izvještaj za Godišnju skupštinu PDH 13.5.1956.

59 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik Glavne godišnje skupštine od 6.4.1952; Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, PDH Savjetu za prosvjetu, nauku i kulturu (10.8.1951).

60 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1955-1956, Fasc. br. 3, Tajnički izvještaj za Godišnju skupštinu PDH 31.5.1955.

61 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1955-1956, Fasc. br. 3, Tajnički izvještaj za Godišnju skupštinu PDH 13.5.1956.

62 Jaroslav Šidak, Izvještaj o radu Povijesnog društva Hrvatske održan na Glavnoj skupštini 5. III. 1950, *HZ*, god. III./1950, str. 462.

63 Damir Agičić, Branimir Janković, Šezdeset godina *Historijskog zbornika*, *HZ*, god. LXI/2008, br. 1, str. XIII-XVIII.

64 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1950, Fasc. br. 10, J. Šidak »Iz naše prošlosti«.

65 Ibidem.

66 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik Glavne skupštine PDH od 6.5.1951.

Članstvo

Jedan od glavnih zadataka koje je ispred sebe stavljalo čelništvo Povijesnog društva Hrvatske bilo je organizacijsko omasovljenje, tj. povećanje broja članova. Za početak su poslana pristupnice podružnicama Saveza prosvjetnih radnika, ali su osnivači Društva ipak bili svjesni da to neće biti dovoljno, pa se Borislavu Ljubobratoviću povjerava da u svakoj školi nađe povjerenika; očekivalo se da bi se upravo među nastavnicima povijesti u školama mogli regrutirati novi potencijalni članovi Društva.⁶⁷ U izvještaju PDH o radu društva Komitetu za naučne ustanove, sveučilišta i visoke škole od 17. ožujka 1948. navodi se da je PDH 1947. imao 62 člana, a sljedeće godine 160 članova.⁶⁸ Ipak, početkom 1950. godine na sjednici Upravnog odbora PDH konstatira se kako je članarinu platio samo 51 član, pa treba provesti akciju za učlanjenje i poslati uplatnicu.⁶⁹ Samo mjesec dana kasnije – očito nakon što je planirana akcija provedena – prema izvještaju za Glavnu godišnju skupštinu Povijesno društvo Hrvatske imalo je 137 članova, od kojih je 86 uplatilo članarinu. Od ukupnog broja 119 članova Društva bilo je iz Zagreba, a samo 18 izvan glavnoga grada NRH. »Ti brojevi, dakako, ne odgovaraju stvarnim mogućnostima«, zaključuje Jaroslav Šidak u spomenutom izvještaju, te navodi usput da »Istorijsko društvo Srbije ima preko 300 članova«, a Zgodovinsko društvo za Sloveniju preko 400.⁷⁰ Ipak, situacija u Hrvatskoj nije bila najlošija u FNRJ – do 1950. godine povijesno društvo u Makedoniji nije ni formirano.⁷¹

Do 1954. godine broj članova Društva porastao je na 192,⁷² a nakon toga broj stagnira, u nekim podružnicama čak opada, zbog povišenja članarine.⁷³

67 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik sjednice Upravnog odbora PDH 13.6.1947.

68 Arhiv FF. Arhiva PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, PDH Komitetu za naučne ustanove, sveučilište i visoke škole (17.3.1948).

69 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik VI. sjednica radnog odbora 10.2.1950.

70 Jaroslav Šidak, Izvještaj o radu Povijesnog društva Hrvatske održan na Glavnoj skupštini 5. III. 1950, *HZ*, god. III./1950, str. 461. Koliko su navedeni brojevi o članstvu Istoriskog društva Srbije i Zgodovinskog društva za Sloveniju točni, teško je definitivno zaključivati, budući da u istom svesku *Historijskog zbornika* u tekstu o Zgodovinskom društvu za Sloveniju Fran Zwitter navodi brojku od 571 člana za vrijeme savjetovanja u veljači 1950. godine: Fran Zwitter, Zgodovinsko društvo za Sloveniju, *HZ*, god. III./1950, str. 288-290.

71 Arhiv FF. Arhiva PDH, Arhiva: razno 1950, Fasc. br. 10, Zapisnik sa sastanka predstavnika istoriskih društava u Beogradu 17.5.1950.

72 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Zapisnik Glavne godišnje skupštine PDH 25.4.1954.

73 Zapisnik Glavne godišnje skupštine Povijesnog društva Hrvatske održane u Zagrebu 13. V. 1956. objavljen u *Historijskom zborniku*, god. IX/1956, br. 1-4, str. 281-283.

Podružnice

Od samog osnutka društvo je imalo ambiciju da svojim radom obuhvati cijeli teritorij NR Hrvatske te da uključi »sve historijske i kulturno-historijske organizacije«. Ipak, ni osnivanje podružnica nije teklo lako i brzo. Iako je već tijekom 1947. godine pokrenuta inicijativa upisa članova u PDH u Varaždinu,⁷⁴ ona je očito zamrla jer je u izvještaju o aktivnostima PDH krajem ljeta 1948. godine izraženo žaljenje što »naše Društvo nije međutim još organizaciono dovoljno ojačalo, da taj zadatak ispuni. Njegova djelatnost obuhvaća zasad uglavnom samo Zagreb«, piše u tome izvještaju, a kao razlog ističe se nedostatak materijalnih sredstava koja bi omogućila putovanja.⁷⁵ U izvještaju o radu PDH održanom na godišnjoj skupštini Društva u proljeće 1950. godine iznosi se da »odbor nije dosad osnovao ni jedne podružnice«.⁷⁶

Međutim, od tog trenutka vrlo se intenzivno pristupilo radu na osnivanju podružnica, a istaknuti članovi društva putovali su u regionalne centre radi poticanja lokalnih povjesničarskih zajednica. Kao jedna od prvih podružnica Povijesnog društva Hrvatske osnovana je ona u Dubrovniku, u lipnju 1950. godine.⁷⁷ Na osnivačkoj skupštini dubrovačke podružnice Društva prisustvovali su Miroslav Brandt, kao tajnik PDH, te izaslanici Zgodovinskog društva za Sloveniju Milko Kos i Istorijskog društva Srbije Viktor Novak.⁷⁸ Ova se podružnica kao prva javila za pomoć centrali Povijesnog društva Hrvatske u Zagrebu, od koje dobiva i neka inicijalna materijalna sredstva te praktičnu pomoć, primjerice, u izradi pečata.⁷⁹ Već prve godine nakon osnivanja Povijesno društvo Hrvatske – Dubrovnik kreće u organizaciju predavanja, susreta ljubitelja povijesti i izleta u dubrovačku okolicu. Također, pokrenuta je inicijativa tiskanja razglednica sa slikama »istaknutih ličnosti iz Dubrovnika«. Prepreka takvim inicijativama bile su materijalne poteškoće te problemi u opskrbi papirom.⁸⁰ Dubrovačka podružnica PDH bila je godinama jedna od najaktivnijih. Na njezinom čelu u narednom razdoblju nalazio se dr. Vlaho Kojaković kao predsjednik, Josip Depolo kao tajnik, Josip Luetić kao blagajnik, a članovi upravnog odbora bili

74 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949. Fasc. br. 9, Petra Ferković Povijesnom društvu Hrvatske (2.8.1947).

75 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949. Fasc. br. 9, PDH Komitetu za Škole i nauku pri vladi FNRJ (27.8.1949). Iako među dokumentima iz godine 1949. u Arhivi PDH postoji i popis članova dubrovačke podružnice, očito se radi o kasnijem izvoru.

76 Jaroslav Šidak, Izvještaj o radu Povijesnog društva Hrvatske održan na Glavnoj skupštini 5. III. 1950, *HZ*, God III./1950, str. 461.

77 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, Izvještaj o radu PDH podružnica u Dubrovniku (1.3.1951), Zapisnik osnivačke skupštine od 1.6.1950.

78 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, Zapisnik osnivačke skupštine od 1.6.1950.

79 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949. Fasc. br. 9, Dubrovačka podružnica Povijesnom društvu Hrvatske (6.10.1950); PDH podružnici u Dubrovniku (8.11.1950).

80 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, Izvještaj o radu PDH podružnica u Dubrovniku (1.3.1951).

su među ostalima dr. Vinko Foretić (ravnatelj Arhiva) te Jorjo Tadić, profesor sveučilišta u Beogradu.⁸¹

Početakom 1951. godine osnovano je Društvo za povijest i kulturna pitanja Istre u Puli.⁸² Poziv upućen u Zagreb stigao je sa zakašnjenjem, pa nitko iz PDH nije prisustvovao njegovu osnivanju.⁸³ Osnivanje nezavisnog povijesnog društva u Istri – a s obzirom na jasnu tendenciju PDH da bude krovno udruženje povjesničara u NR Hrvatskoj – dovelo je određenih problema u međusobnoj komunikaciji, iako je u načelu PDH deklariralo spremnost na pružanje podrške Društvu za povijest i kulturna pitanja Istre, a potomje na suradnju s Povijesnim društvom Hrvatske.⁸⁴ Posebno problematičnim pokazalo se određivanje teritorijalne nadležnosti između pulskog Društva i riječke podružnice PDH, na čije je osnivanje riječke povjesničare poticala centrala PDH iz Zagreba u ljeto 1951. godine.⁸⁵ Odnos zagrebačkog PDH i pulskog Društva za povijest i kulturna pitanja Istre riješen je tijekom putovanja izaslanika PDH Olega Mandića u Pulu i njegova sudjelovanja u sjednici Društva za povijest i kulturna pitanja Istre. Tada je odlučeno da pulsko Društvo postane kolektivni član PDH.⁸⁶

Iste godine osnovano je Povijesno društvo u Slavanskom Brodu,⁸⁷ no ono očito kasnije nije djelovalo. Podružnica Povijesnog društva u Rijeci osnovana je konačno u proljeće 1952. godine,⁸⁸ a sljedeće 1953. godine pristupilo se konstituiranju podruž-

81 U Arhivu PDH među građom iz 1949. godine nalazi se i popis od članova dubrovačke podružnice PDH, no očito taj popis potječe iz nešto kasnijeg vremena: Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949. Fasc. br. 9, Povijesno društvo Hrvatske – podružnica Dubrovnik (bez datuma).

82 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, Društvo za povijest i kulturna pitanja Istre Povijesnom društvu Hrvatske (27.2.1951).

83 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, PDH Društvu za povijest i kulturna pitanja Istre (14.2.1951).

84 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, PDH Društvu za povijest i kulturna pitanja Istre (21.8.1951); Društvo za povijest i kulturna pitanja Istre Povijesnom društvu Hrvatske (19.9.1951).

85 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, PDH Društvu za povijest i kulturna pitanja Istre (17.7.1951); PDH Aleksandru Percu (17.7.1951); Aleksandar Perc Povijesnom društvu Hrvatske (23.7.1951).

86 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1951, Fasc. br. 11, Društvo za povijest i kulturna pitanja Istre Povijesnom društvu Hrvatske (18.6.1951); Izvještaj Olega Mandića s putovanja u Pulu na skupštinu Društva za povijest i kulturna pitanja Istre (12.7.1951). Ipak, određenih trzavica bilo je i kasnije. Primjerice 1952. godine Povijesno društvo Hrvatske nije poslalo svoga izaslanika na skupštinu pulskog Društva, što je ostavilo loš dojam, posebno zbog toga što je skupštini prisustvovao delegat Zgodovinskog društva za Slovenijo: Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1952, Fasc. br. 12, Vinko Antić Povijesnom društvu Hrvatske (20.2.1952). U svome odgovoru Upravni odbor PDH pravdao se poklapanjem termina skupština PDH i Društva za povijest i kulturna pitanja Istre: Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1952, Fasc. br. 12, PDH Vinku Antiću i Dragi Gervaisu (28.4.1952).

87 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik o osnivanju Istoriskog društva u Slavanskom Brodu 20.4.1951.

88 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1952, Fasc. br. 12, PDH Vinko Antić Povijesnom društvu u Zagrebu (23.5.1952). Riječka podružnica PDH predlagala je organiziranje savjetovanja radi

nice PDH u Šibeniku i Zadru.⁸⁹ Podružnica Povijesnog društva Hrvatske u Karlovcu osnovana je pak 2. ožujka 1954. godine.⁹⁰ Zagrebačka podružnica osnovana je tek 23. travnja 1954. godine, ali je ubrzo postala najveća organizacijska jedinica unutar PDH. Godine 1956. imala je 116 članova.⁹¹

Sekcije

U počecima postojanja Povijesnog društva Hrvatske rad u sekcijama zamišljao se vrlo ambiciozno, te se predviđalo osnivanje sljedećih sekcija:

- a) *sekcija za povijest u užem smislu*
- b) *sekcija za pravnu povijest*
- c) *sekcija za povijest umjetnosti i kulture*
- d) *sekcija za arheologiju*
- e) *numizmatička sekcija*
- f) *muzeološko-konzervatorska sekcija*
- g) *historijsko-pedagoška sekcija*
- h) *sekcija za arhivistiku*
- i) *sekcija za ekonomsku historiju.*⁹²

Vrlo se brzo pokazalo da su realne mogućnosti rada mnogo uže. Primjerice, u Hrvatskoj je u to vrijeme postojalo Numizmatičko društvo koje je okupljalo osobe zainteresirane za numizmatiku. Stoga, jedino čemu se moglo nadati, a što na kraju uopće nije ni ostvareno, bilo je uključivanje tog društva u sastav Povijesnog društva Hrvatske.⁹³

razvoja istraživanja povijesti Istre i Rijeke: Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1952, Fasc. br. 12, PDH Vinko Antić Povijesnom društvu u Zagrebu (23.5.1952). Na čelu društva nalazili su se upravitelj arhiva u Rijeci Ivan Beuc i upravitelj Naučne biblioteke Vinko Antić.

89 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1953, Fasc. br. 13, Franjo Dujmović Povijesnom društvu Hrvatske (15.7.1953); PDH F. Dujmoviću (9.9.1953). Već 1952. godine je centrala Društva u Zagrebu tražila od Grafičkog poduzeća izradu pečate za podružnice u Zadru i Šibeniku: Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1952, Fasc. br. 12, PDH Grafičkom poduzeću (24.4.1952).

90 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Zapisnik konstituirajuće sjednice podružnice u Karlovcu od 2.3.1954; Zapisnik Glavne godišnje skupštine PDH 25.4.1954.

91 Zapisnik Glavne godišnje skupštine Povijesnog društva Hrvatske održane u Zagrebu 13. V. 1956. objavljen u *Historijskom zborniku*, god. IX/1956, br. 1-4, str. 283.

92 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik sjednice Upravnog odbora PDH od 13.6.1947.

93 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik VI. sjednice radnog odbora PDH 10.2.1950. Sudeći po zabilješki u zapisniku 2. sjednice Upravnog odbora 29.04.1950. Numizmatičko društvo nije bilo previše sklonu uključivanju u PDH, pa je čak dobilo ultimatum od Komiteta za nauku... da će u suprotnome ostati bez subvencija: Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1. Nakon razgovora sa Bartolom Zmajićem R. Bučanić je izvijestio PDH da

Sličan je bio slučaj s Društvom službenika i suradnika muzeja, galerija i konzervatorskih zavoda.⁹⁴

Osnivanju sekcija u okviru Povijesnog društva Hrvatske pristupilo se odmah nakon što je za predsjednika društva 1950. godine izabran Jaroslav Šidak. Već na prvoj sjednici Upravnog odbora povela se rasprava o tome, a Ferdo Čulinović dobio je zadatak da ispita teren i izvrši pripreme za osnivanje Pravno-historijske sekcije.⁹⁵ Pravno-historijska sekcija je na kraju formirana 20. studenog 1950. godine,⁹⁶ a uskoro je započela s organizacijom predavanja⁹⁷ što se pokazalo mnogo lakšim od organizacije radnih sastanaka, na koje nije dolazio dovoljan broj zainteresiranih.⁹⁸ Dodatni je problem predstavljao nedostatak vodstva jer je Ferdo Čulinović uskoro postao predsjednik Sekcije NOB-a.⁹⁹ Rad Pravno-historijske sekcije nije tekao bez problema. Na sjednici Upravnog odbora u siječnju 1953. godine Kosta Bastaić žali se da sastanak sekcije nije uspio jer gotovo nitko nije došao.¹⁰⁰

U osnivanju Sekcije za ekonomsku historiju preprekom su se pokazali međuljudski odnosi, dodatno pogoršani zbog rasprava o knjizi Rudolfa Bićanića.¹⁰¹ Ipak, ta je sekcija osnovana 1951. godine, a Rudolf Bićanić postao je njezin voditelj. U sklopu rada sekcije održano je nekoliko predavanja samoga Bićanića, kao i francuskog profesora Andrea Blanca, koji je Zagreb posjetio povodom Skupa za mir i međunarodnu suradnju (23-28. listopada 1951).¹⁰²

Planirano osnivanje Sekcije za nastavu historije išlo je neočekivano teško; nekoliko godina ta sekcija nije započela s radom usprkos vrućim pitanjima nastave povijesti u školama (novi nastavni program, reforma školstva, nedostatak udžbenika).

numizmatičari deklariraju »da kod njih postoji volja«, ali da treba raščistiti radi li se o naučnom ili sakupljačkom društvu: Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 3. sjednice Upravnog odbora PDH od 20.5.1950.

94 To je društvo organiziralo brojna predavanja, a pozivi za njih česti su među građom Arhive PDH u prvim godinama njegova postojanja.

95 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 1. sjednice Upravnog odbora PDH od 13.3.1950.

96 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 10. sjednice Upravnog odbora PDH od 15.12.1950. i Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 10, Zapisnik o sastanku radi osnivanja Pravno-historijske sekcije 20.11.1950.

97 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 11. sjednice Upravnog odbora PDH od 26.1.1951.

98 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Tajnički izvještaj za 1952. godinu.

99 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 2. sjednice Upravnog odbora PDH 29.4.1950.

100 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954. Fasc. br. 2, Zapisnik sjednice Upravnog odbora PDH 16.1.1953.

101 Osnivanje ekonomske sekcije »nije dopustio razvoj događaja u vezi s diskusijom o knjizi prof. Bićanića«: Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 3. sjednice Upravnog odbora PDH od 20.5.1950.

102 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Tajnički izvještaj za 1952. godinu.

Napokon je osnovana u ožujku 1954. godine.¹⁰³ Ipak, s vremenom se Zagrebačka podružnica PDH (osnovana također u proljeće 1954) u velikoj mjeri pretvorila u nastavničku sekciju.

Nastava povijesti u školama bila je svakako jedna od glavnih briga Povijesnog društva Hrvatske, pogotovo zbog toga što su u Društvu vrlo aktivne bile Olga Salzer, Karmen Mali i Lolika Đuranović, a nešto kasnije Marija Vrbečić, gimnazijske profesorice koje su se bavile i metodikom poučavanja povijesti. Povijesno društvo Hrvatske sudjelovalo je, primjerice, u diskusiji o prijedlogu nacrtu nastavnog plana za više razrede gimnazije u proljeće 1953. godine.¹⁰⁴ U Zagrebu je započeo izlaziti i savezni časopis *Nastava historije u srednjoj školi*, a redakcija njegova nastavljača – *Historijskog pregleda* – nakon kraćeg vremena vraćena je iz Beograda u Zagreb 1955. godine. PDH je također u suradnji s Ministarstvom prosvjete planiralo i pripremalo tečajeve za srednjoškolske profesore, no iz različitih razloga ti se planovi nisu uvijek i ostvarivali.¹⁰⁵ Nastavnicima bila su prvenstveno namijenjena predavanja koje je organiziralo Društvo, radio-emisije i publikacije PDH. Ipak, odaziv je obično bio ispod očekivanja vodstva PDH.¹⁰⁶ Napokon 1955. godine uspješno je organiziran ljetni seminar za nastavnike u Zadru, na kojem osim hrvatskih nastavnika sudjelovali su također nastavnici iz Crne Gore.¹⁰⁷

Istraživanje narodnooslobodilačke borbe

Određeni problem za PDH, ali i za cijelu hrvatsku historiografiju predstavljalo je istraživanje razdoblja NOB-a, što je većina profesionalnih povjesničara u to vrijeme nastojala izbjegavati. Već u *Ocjeni dosadašnjeg izdavačkog rada Povijesnog društva Hrvatske* iz 1949. godine kao nedostatak se ističe »da se nije uspjelo dobiti veće rasprave iz razdoblja NOB...« (za objavljivanje u *Historijskom zborniku*).¹⁰⁸ Niti 1950. godine situacija nije bila mnogo bolja. Jaroslav Šidak u izvještaju za Godišnju skupštinu 1950. godine kaže: »...historičari po struci ne pokazuju još uvijek dovoljno

103 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Zapisnik Glavne godišnje skupštine PDH 25.4.1954.

104 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1953, Fasc. br. 13, Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NRH, Poziv na diskusiju o nacrtu nastavnog plana – kopija (17.2.1953); PDH Savjetu na prosvjetu, nauku i kulturu (14.5.1953).

105 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 6. sjednice radnog odbora 10.2.1950; Zapisnik sjednice šireg upravnog odbora PDH 17.2.1950.

106 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik Glavne godišnje skupštine od 6.4.1952; Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Zapisnik Glavne godišnje skupštine od 25.4.1954.

107 Zapisnik Glavne godišnje skupštine Povijesnog društva Hrvatske održane u Zagrebu 13. V. 1956. objavljen u *Historijskom zborniku*, god. IX/1956, br. 1-4, str. 277-290.

108 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 9, Ocjena dosadašnjeg izdavačkog rada Povijesnog društva Hrvatske [1949.].

interesa za razdoblje NOB-e, a ni izdavanje dokumentarne građe iz tog vremena nije još u Hrvatskoj organizovano...«, a »više dragocjenih priloga« dali su »učesnici i rukovodioci ove borbe«, poput Miloša Žanka, Ivana Šibla i Ferde Čulinovića.¹⁰⁹

Na sjednici Upravnog odbora PDH 13. lipnja 1950. istaknuta je potreba osnivanja sekcije NOB-a, što je podržavao i Miljenko Protega naglašavajući nužnost uspostave veza između te sekcije i Historijskog odjeljenja CK KPH. U tom kontekstu Grga Novak napominje da bi Historijskom odjeljenju valjalo pomoći jer oni rade »nemetodički«.¹¹⁰ Ipak, plan osnivanja sekcije NOB-a nije odmah ostvaren jer očito u PDH nije bilo osobe koja bi bila spremna prihvatiti se te obveze. Na sjednici Upravnog odbora u studenom 1950. Vaso Bogdanov predložio je da se toga prihvati Ferdo Čulinović.¹¹¹

Drugi svjetski rat bio je iznimno važno razdoblje za još uvijek mladu komunističku vlast u Jugoslaviji, a narodnooslobodilačka borba je predstavljala osnovni temelj njezina legitimiteta. Nije neobično što su najviša partijska tijela smatrala da PDH ima na tome polju određene obveze. Dana 15. prosinca 1950. godine, na 10. sjednici Upravnog odbora PDH, »drug Brant saopćava odluku [prekriženo] / poziv Agitpropa« da PDH naredne godine sudjeluje u proslavi »10. godišnjice ustanka«.¹¹²

Poziv Komunističke partije snažna je motivacija, pa je veći dio te sjednice posvećen upravo razmatranju načina na koji bi PDH mogao sudjelovati u proslavi. Ferdo Čulinović navodio je tri moguća vida takva sudjelovanja: objavljivanje zbornika, predavanja te »pojačana akcija« sekcije NOB-a, »koja će se ovih dana konstituisati, a od nove godine početi raditi«. Sekcija bi se prvenstveno trebala baviti prikupljanjem materijala iz NOB-a, »osobito onog koji živi samo u sjećanju učesnika«.¹¹³

Raspravljalo se o obliku publikacije, pri čemu su se javila dva stava. Jedni – Vaso Bogdanov i Fedor Močanin – smatrali su da bi trebalo objaviti posebnu publikaciju (Zbornik o NOB-u), a sekcija NOB-a trebala bi predložiti uredništvo. Miroslav Brandt zastupao je stajalište da bi to trebao biti broj *Historijskog zbornika* za 1951. godinu jer je posebna publikacija »preveliko opterećenje« za društvo. Jaroslav Šidak smatrao je da bi »redoviti brojevi HZ mogli donijeti članke o NOB«, no izrazio je i sumnju kako »nema nikoga tako bi to mogao napraviti onako kako to zahtijeva hist. nauka«. »Najrealnije je rješenje da proradi sekcija NOB i da se u nju privuku mladi ljudi«, smatrao je Šidak.¹¹⁴

Na kraju diskusije donesena je odluka o izdavanju Almanaha NOB-a, a za odgovornog urednika edicije izabran je Ferdo Čulinović, koji je uz pomoć Danice

109 Jaroslav Šidak, Izvještaj o radu Povijesnog društva Hrvatske održan na Glavnoj skupštini 5. III. 1950, *HZ*, god. III./1950, str. 464.

110 Arhiv FF, Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 1. sjednice Upravnog odbora PDH od 13.3.1950.

111 Ibidem.

112 Ibidem.

113 Ibidem.

114 Ibidem.

Švalbe iz Muzeja NOB trebao formirati uredništvo.¹¹⁵ Međutim, projekt nije uopće realiziran, a IV. broj *Historijskog zbornika* posvećen je desetogodišnjici »Narodnog ustanka«, iako ne sadrži niti jedan članak posvećen NOB-u (a objavljeni su jedino prikazi nekih izdanja o toj tematici). Stoga je teško povjerovati kako neuspjeh Almanaha proizlazi iz »porasta proizvodnih troškova«, kako je to rečeno u ocjeni izdavačke djelatnosti Povijesnog društva Hrvatske na Godišnjoj skupštini u proljeće 1952. godine.¹¹⁶

Od osnivanja sekcije za NOB ipak se nije odustalo. Vodile su se rasprave o njezinim zadaćama, pri čemu je Ferdo Čulinović, koji je na kraju postao njezin predsjednik, stavljao naglasak na sakupljanje građe preko ankete »s preživjelim učesnicima NOB«. S druge strane, Jaroslav Šidak inzistirao je da bi se program rada sekcije trebao sastojati »u naučnoj obradi materijala«, a ne pukom prikupljanju građe.¹¹⁷ Vrlo su vjerojatno tako ozbiljno postavljeni ciljevi bili neostvarivi u uvjetima onoga vremena. Znakovito je da su na popisu od 77 imena ljudi kojima su upućeni pozivi za konferenciju na kojoj je trebala biti osnovana Sekcija NOB-a – a koji je sastavio Ferdo Čulinović – profesionalni povjesničari u manjini, a dominiraju veterani antifašističke borbe, i to oni koji su se u tom času nalazili na istaknutim položajima u zemlji, primjerice Miloš Žanko – ministar-predsjednik Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu, general Ivan Šibl – komandant V. vojne oblasti, Branko Žutić – direktor Školske knjige, predstavnici društvenih organizacija kao što su sindikati ili Antifašistički front žena, likovni umjetnici, novinari i predstavnici Jugoslavenske armije.¹¹⁸ Sekcija za historiju NOB-a u okviru PDH osnovana je konačno krajem 1952. godine. U izvještaju o njezinu osnivanju konstatira se da su bili prisutni »mnogi drugovi koji nisu članovi Društva« te da je, iako je »bilo premalo historičara«, sastanak ipak uspio.¹¹⁹ Kao prva održana su predavanja general-pukovnika Đoke Jovanića, »Desant na Drvar«, i Ferde Čulinovića, »Nastajanje novog jugoslavenskog prava«.¹²⁰

S obzirom na vladajuću ideologiju i političke uvjete u kojima je djelovalo Povijesno društvo Hrvatske, ne začuđuje prisutnost rasprava o toj temi kao i snažan naglasak na potrebu osnivanja Sekcije NOB-a. Ne iznenađuju ni poteškoće na koje je nailazilo istraživanje povijesti narodnooslobodilačke borbe: od malog broja profesionalnih povjesničara aktivnih u tome razdoblju, golema je većina znatno više interesa pokazivala za istraživanja starijih razdoblja. Publikacije i predavanja o NOB-u

115 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 10. sjednice Upravnog odbora PDH od 15.12.1950.

116 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik Glavne godišnje skupštine PDH 6.4.1952.

117 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik sjednice PDH od 25.6.1952.

118 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1952, Fasc. br. 12, Lica kojima treba uputiti poziv za konferenciju radi osnutka Sekcije NOB-e [16.10.1952].

119 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik sjednice Upravnog odbora PDH od 28.10.1952.

120 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Tajnički izvještaj za 1952. godinu.

potjecali su uglavnom iz kruga ratnih veterana aktivnih u JA i pravnih povjesničara, koji su se bavili uglavnom razvitkom narodnih vlasti i zakonodavstva u vrijeme rata.¹²¹ Iz rasprava koje su vođene u PDH možemo zaključiti da su najistaknutiji povjesničari u vodstvu Društva bili itekako svjesni problema na koje je nailazilo istraživanje narodnooslobodilačke borbe te su se – kao što je gore već spomenuto – ponekad usuđivali o tome i progovoriti u užem krugu.¹²² Pravi problemi se ipak nisu isticali u službenoj komunikaciji prema vlastima i široj javnosti. Pomoć od vlasti tražila se uglavnom neslužbenim putem.¹²³

Savez historijskih društava FNRJ

Godine 1950. aktualno je postalo osnivanje saveznoga historijskog udruženja Rasprava o tome povela se i na godišnjoj skupštini PDH. Kako je istaknuo Milan Prelog, »međusobna saradnja historijskih društava nije ovakova kakova bi trebala biti, te iz tih razloga dolazi često do krivih postavki«. Fedor Moačanin iznio je prijedlog osnivanja organizacije koja bi obuhvaćala sva jugoslavenska historijska društva.¹²⁴ Konzultacije o načinu udruživanja provedene su pismenim putem s drugim historijskim društvima u Jugoslaviji te je odlučeno da će predstavnik Povijesnog društva Hrvatske iznijeti taj prijedlog na savjetovanju Istorijskog društva Srbije u Beogradu.¹²⁵ U Beogradu je 17. svibnja 1950. godine održan sastanak predstavnika historijskih društava Jugoslavije, na kojem su iz Hrvatske sudjelovali Vladimir Babić i Karmen Mali. Na njemu je odlučeno o formiranju Koordinacionoga odbora, a raspravljalo se i o načinima unapređivanja međusobne suradnje. Predviđena su dva osnovna načina suradnje: organiziranje kongresa historičara te izdavanje saveznog časopisa za nastavu povijesti. U ime PDH njegovi su delegati pristali na izdavanje tog časopisa, ali su tražili formiranje redakcije na saveznoj razini te pripremu materijala u svim republikama. Također je istaknuta potreba poboljšanja sustava razmjene publikacija jer – kako je rekao Anto Babić – »teško se dolazi do časopisa iz

121 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1950. Fasc. br. 10, Do sada prijavljeni radovi za »Almanah NOB-2« 1951. god. (bez datuma).

122 Vidi: Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 1. sjednice Upravnog odbora PDH od 13.3.1950. i Zapisnik 10. sjednice Upravnog odbora PDH od 15.12.1950.

123 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 9. sjednice Upravnog odbora PDH od 13.11.1950.

124 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik Glavne godišnje skupštine PDH 5.3.1950.

125 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 2. sjednice Upravnog odbora PDH 29.4.1950. Istorisko društvo Srbije predložilo je ideju da se o tome razgovara na njihovom savjetovanju: Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1950. Fasc. br. 10, Istorisko društvo Srbije Povijesnom društvu Hrvatske (4.5.1950).

drugih republika«. ¹²⁶ Kao što se vidi iz javljanja predstavnika Ministarstva za nauku i kulturu Vlade FNRJ Nikole Rota, formiranje saveza historijskih društava dio je šireg procesa stvaranja saveznih udruženja drugih strukovnih i ostalih udruženja u Jugoslaviji te se provodilo prema već ranije isprobanoj praksi. ¹²⁷

Koordinacioni odbor društava historičara FNRJ organizirao je 5-8. svibnja 1954. Prvi kongres historičara FNRJ, ¹²⁸ na kojem je osnovan Savez historijskih društava FNRJ (Drugi kongres historičara FNRJ održan je u Zagrebu 1958). Iz Hrvatske na kongres u Beograd otputovalo je šezdesetak delegata, od kojih je 31 trebalo održati i referat. ¹²⁹ Naredne je godine organiziran savezni seminar za nastavnike povijesti, na kojem je sudjelovao manji broj predstavnika Povijesnoga društva Hrvatske: Mirjana Gross kao predavač i dvoje nastavnika. U Hrvatskoj savezni seminar nije naišao na veći interes što zbog udaljenog mjesta održavanja (Prespansko jezero u Makedoniji), što zbog paralelnog seminara koji je PDH organizirao u Hrvatskoj. ¹³⁰

Jedna od osnovnih aktivnosti Koordinacionog odbora, a kasnije Saveza historijskih društava, bilo je izdavanje saveznog časopisa za nastavu povijesti. Časopis *Nastava historije u srednjoj školi* pokrenut je već 1950. godine, njegov glavni urednik postao je Vladimir Babić, a redakcija je smještena u Zagrebu. ¹³¹ Časopis, koji je zamišljen vrlo ambiciozno, trebao je izlaziti više puta godišnje. Njegov je prvi svezak označen kao dvobroj za januar-februar 1951. godine. ¹³² Ipak, zamišljeni se tempo pokazao neodrživim, a redakcija nije funkcionirala najbolje, pa su do 1953. godine

126 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1950. Fasc. br. 10, Zapisnik sa sastanka predstavnika istorijskih društava republika održana 17. maja 1950.

127 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1950. Fasc. br. 10, Zapisnik sa sastanka predstavnika istorijskih društava republika održana 17. maja 1950. Vladimir Babić, predstavnik PDH na savjetovanju u Beogradu izvijestio je svoje kolege o formiranju Kordinacionoga odbora historijskih društava FNRJ s predsjedništvom u Zagrebu i tajništvom u Beogradu te da bi Društvo trebalo izabrati svoja dva delegata u Odbor koji bi se trebao sastati u lipnju iste godine. Vaso Bogdanov za delegate je predložio Jaroslava Šidaka i Miljenka Protegu. U slučaju ako bi obojica bila spriječena, izabrana su i dvojica zamjenika, Vaso Bogdanov i Grgo Gamulin: Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 3. sjednice Upravnog odbora PDH 20.5.1950. i Zapisnik 4. sjednice Upravnog odbora PDH 26.5.1950.

128 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Zapisnik Glavne godišnje skupštine PDH 25.4.1954.

129 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1953-1954, Fasc. br. 2, Zapisnik Glavne godišnje skupštine PDH od 25.4.1954. Prema Izvještaju s kongresa u konačnici predstavnici iz Hrvatske održali su 29 referata: I. kongres historičara FNR Jugoslavije, *HZ* god. VIII/1955, br. 1-4, str. 191-196. Usp. Damir Agičić, Kongresi jugoslavenskih povjesničara – mjesto suradnje ili polje sukoba, (ur. Irena Stawowy-Kawka) *Obraz konfliktów między narodami słowiańskimi w XIX i XX wieku w historiografii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007, str. 117-130.

130 Zapisnik Glavne godišnje skupštine Povijesnoga društva Hrvatske održane u Zagrebu 13. V. 1956. objavljen u *Historijskom zborniku*, god. IX/1956, br. 1-4, str. 280.

131 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 8. sjednice Upravnog odbora 4.10.1950.

132 Vidi također: Jugoslav Gospodnetić, *Nastava historije u srednjoj školi*, *HZ* god. IV/1951, str. 333-337.

izašla još samo tri sveska, od kojih je posljednji označen brojevima 5-6.¹³³ Nakon toga brigu o saveznom časopisu za nastavu povijesti preuzelo je Istorijsko društvo Srbije, te je 1954. godine izašao sljedeći svezak, ali već pod naslovom *Istoriski pregled / Historijski pregled*, a njegov je glavni urednik postao Miodrag Rajičić. *Historijski pregled* bio je zamišljen kao tromjesečnik,¹³⁴ no u Beogradu je izašlo samo pet svezaka. Godine 1955. odlučeno je da će se uredništvo časopisa vratiti u Zagreb. Ipak, i dalje su se nastavile nizati poteškoće, te je sljedeći broj izašao tek 1957. godine.¹³⁵

Koordinacioni odbor historijskih društava FNRJ postao je također mjesto preko kojega se pokušalo smiriti strasti u polemikama što su povremeno izbijale među predstavnicima hrvatske i srpske historiografije. Da u pogledu međusobnih odnosa dviju najvećih povjesničarskih sredina – one srpske i one hrvatske – situacija nije uvijek bila najbolja, svjedoči među ostalima slučaj knjige Milutina Garašanina i Jovana Kovačevića *Pregled materijalne kulture Južnih Slovena u ranom srednjem veku* o kojoj je u Zagrebu u proljeće 1951. godine – upravo u organizaciji PDH – održana diskusija. Hrvatski povjesničari zamjerali su autorima izostavljanje iz analize zbirki hrvatskih muzeja, namjerno umanjivanje značaja hrvatskih spomenika preko pomicanja njihove datacije, izražavanje naivnih predrasuda, tendencioznost i tome slično. Nije se radilo o prvoj publikaciji u Srbiji na koju su hrvatski povjesničari imali primjedbe, ali ovaj je put situacija bila uistinu ozbiljna. Kako se u diskusiji izrazio Jaroslav Šidak, u slučaju ove knjige radilo se o »jednom sistemu nedovoljnog znanja i nedobronamjernosti, koji je daleko od toga, da se upravlja osnovnim principima naše nacionalne politike – idejom bratstva i jedinstva naših naroda«.¹³⁶ S druge strane, srpski povjesničari zamjerali su hrvatskim kolegama uopćavanje primjedbi i optužbe na račun cijele srpske historiografije. Upravo je polemika vezana uz ovaj slučaj dala povod Koordinacionom odboru za raspravu o »nekim štetnim pojavama i tendencijama«.¹³⁷

Savjetovanje historičara NRH

Ideja za sazivanje kongresa historičara Narodne Republike Hrvatske potekla je također od strane vlasti, točnije Komiteta za naučne ustanove, sveučilište i visoke škole još 1949. godine, a njegova organizacija istaknuta je kao jedna od zadaća za

133 Hrvoje Matković, *Nastava historije u srednjoj školi I. 1951-52*, br. 2, 3, i 4-5, *HZ* god. VI/1953, str. 108-111.

134 Jaroslav Šidak, *Historijski pregled*, *HZ* god. VII/1954, str. 234-235.

135 Jaroslav Šidak *Historijski prilozi u »Historijskom pregledu«* III-VII, 1957-1961, *HZ* god. XIV/1961, str. 355-356.

136 Diskusija o knjizi m. Garašanina i J. Kovačevića: »*Pregled materijalne kulture Južnih Slovena u ranom srednjem veku*«, *HZ* god. IV/1951, br. 1-4, str. 407-420.

137 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1952, Fasc. br. 12, Izvještaj o sjednici Koordinacionog odbora (bez datuma).

narednu godin.¹³⁸ S pripremama se krenulo vrlo ambiciozno – određeno je vrijeme savjetovanja,¹³⁹ te se započelo s raspravama o troškovima i organizaciji savjetovanja. Čak se uprava PDH kod kolega u Beogradu, u Istorijskom društvu Srbije, raspitivala koliko je koštalo održavanje njihova savjetovanja održana u proljeće iste godine.¹⁴⁰ Za mjesto održavanja kongresa odabran je Zadar.¹⁴¹ Na sastanak u vezi s organizacijom savjetovanja pozvan je najprije Marko Kostrenčić kao tajnik Odjela za historijske i filozofske nauke JAZU (u to vrijeme i rektor Sveučilišta u Zagrebu), a i samom je Odjelu 7. lipnja 1950. upućen dopis u kojem je naveden prijedlog programa savjetovanja: dotadašnji razvoj historiografije, periodizacija, arheologija i stanje u arhivima, NOB u Hrvatskoj te nastava povijesti. Od Ministarstva za nauku i kulturu te od Ministarstva prosvjete tražila se financijska pomoć.¹⁴² Ipak, suradnja s JAZU nije se odvijala glatko. Povijesnom je društvu zamjerano što suradnju pokušava uspostaviti zaobilaznim putem (najprije je poziv upućen M. Kostrenčiću),¹⁴³ pa je tako 10. srpnja JAZU ponovo upućen službeni dopis s molbom za suradnju na organizaciji savjetovanja.¹⁴⁴ Taj je dopis sadržavao i popis planiranih referata iz kojeg se vidi da se savjetovanje zamišljalo dosta ambiciozno. Ipak, kako se pokazalo, mnogi predviđeni izlagači nisu se odazvali pozivu ili su odbili sudjelovati. Negativan je odgovor stigao od Stjepana Gunjače, Juraj Kolaković nije odgovorio, Branko Sučević i Fedor Moaćanin pristali su samo načelno,¹⁴⁵ Miho Barada je odbio sudjelovati, Stjepan Antoljak se izgovarao godišnjim odmorom, dok je Josip Matasović »odbio govoriti o vrelima novije hrvatske historije«.¹⁴⁶ Budući da je na sjednici Upravnog odbora

138 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik VI. sjednice radnog odbora PDH 10.2.1950

139 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 10, PDH Ministarstvo za nauku i kulturu (4.7.1950): planirani termin savjetovanja 24-27.10.1950; PDH članovima molba da uplate članarinu (1950).

140 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 10, PDH Istoriskom društvu Srbije (1.6.1950).

141 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1950, Zapisnik 4. sjednice Upravnog odbora PDH 26.5.1950.

142 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 10, PDH Marku Kostrenčiću (31.5.1950), PDH Odjelu za hist. i filoz. nauke JAZU (7.6.1950), PDH Ministarstvu za nauku i kulturu (20.6.1950), PDH Ministarstvu prosvjete (17.6.1950). Ministarstvo bilo je spremno financirati 40-50 sudionika, što se Šidaku činilo malim brojem, te je tražio da se pozovu svi nastavnici historije i da se još jednom piše Ministarstvu: Zapisnici 1950, Zapisnik 6. sjednice Upravnog odbora PDH 6.7.1950.

143 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 3. sjednice Upravnog odbora PDH od 20.05 1950; te Zapisnik 4. sjednice Upravnog odbora PDH od 26.5.1950.

144 Arhiv FF. Arhiv PDH, Arhiva: razno 1947-1949, Fasc. br. 10, PDH predsjedništvu JAZU (10.7.1950).

145 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 3. sjednice Upravnog odbora PDH od 20.5.1950.

146 Arhiv FF. Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 7. sjednice Upravnog odbora PDH od 4.9.1950; Arhiv PDH, Arhiva: razno 1950, Fasc. br. 11, Josip Matasović Povijesnom društvu Hrvatske (25.9.1950).

PDH prihvaćen prijedlog Vase Bogdanova da se na savjetovanju više pažnje posveti razdoblju 1941-1945. u Zagrebu,¹⁴⁷ pridobivanje referenata koji bi izlagali o NOB-u pokazalo se posebno teškim. General Ivan Šibl obavijestio je Društvo da se »ne osjeća dovoljno upućen u problematiku cijelog NOB-a u Hrvatskoj«, a Ivo Krbek s Pravnog fakulteta odbio je suradnju jer se »nije bavio problematikom Narodne vlasti, a i ne želi da se drugovima zamjeri (potonje prekriziženo)«. ¹⁴⁸ U Povijesnom društvu Hrvatske osjetili su kako »Kostrenčić kao da nije pokazao prave volje za sudjelovanjem«, a cijeli odjel JAZU u organizaciju savjetovanja »ulazi vrlo nevoljko«. ¹⁴⁹

Početak listopada 1950. postalo je jasno kao je organizacija savjetovanja u planiranom terminu postala nerealna, pa je stoga savjetovanje odgođeno, isprva za početak naredne godine.¹⁵⁰ Pomoć u vezi »delikatnog problema« referata o NOB-u obećao je društvu ministar Miloš Žanko¹⁵¹ no usprkos tome ni naredne godine savjetovanje se nije uspjelo organizirati.

Iako se u narednom razdoblju u više navrata pitanje savjetovanja historičara pojavljivalo u diskusijama na sjednicama Upravnog odbora društva i na godišnjim skupštinama Povijesnog društva Hrvatske,¹⁵² ostvarenje ideje došlo je tek pet godina kasnije, pri čemu je značajna uloga u organizaciji savjetovanja pripala godinu dana ranije osnovanoj Zagrebačkoj podružnici PDH, koja je preuzela i najveći organizacijski teret. »Odaziv je bio izvan očekivanja«, kako se konstatira u Tajničkom izvještaju o radu Društva jer je u radu savjetovanja sudjelovalo tri stotine osoba iz cijele Hrvatske.¹⁵³ Za mjesto održavanja savjetovanja odabran je Dom Jugoslavenske armije.¹⁵⁴ Tijekom trodnevnog susreta trebala su biti održana sljedeća predavanja:

1) *Lolika Đuranović (profesor XIII. gimnazije): »Nastava historije u inozemstvu«*

2) *Ferdo Čulinović (redoviti profesor Pravnog fakulteta): »Izgradnja jugoslavenske federacije za NOB-e«*

147 Arhiv FF Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 4. sjednice Upravnog odbora PDH od 25.5.1950.

148 Arhiv FF Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 3. sjednice Upravnog odbora PDH od 20.5.1950; Zapisnik 7. sjednice Upravnog odbora PDH od 4.9.1950.

149 Ibidem.

150 Arhiv FF Arhiv PDH, Arhiva: razno 1950, Fasc. br. 10, PDH podružnici u Dubrovniku (14.10.1950) i PDH o odgodi savjetovanja historičara NRH (16.10.1950).

151 Arhiv FF Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik 9. sjednice Upravnog odbora PDH od 13.11.1950.

152 Arhiv FF Arhiv PDH, Zapisnici 1947-1952, Fasc. br. 1, Zapisnik sjednice [Upravnog odbora] PDH 9.10.1952.

153 Arhiv FF Arhiv PDH, Zapisnici 155-1956, Fasc. br. 3, Tajnički izvještaj za Godišnju skupštinu PDH 13.5.1956.

154 Popis izlaganja: Arhiv FF Arhiv PDH, Arhiva: razno 1955 II. dio. Fasc. br. 16, Povijeno društvo Hrvatske – obavijest o Savjetovanju (bez datuma); PDH načelniku Doma Jugoslavenske armije (19.11.1955) i dr.

- 3) Rudolf Bićanić (redoviti profesor Pravnog fakulteta): »Ekonomske promjene u Hrvatskoj izazvane stvaranjem Jugoslavije 1918. g«
- 4) Vaso Bogdanov (redoviti profesor Filozofskog fakulteta): »Osnovne smjernice u nacionalnom razvoju južnoslavenskih naroda«
- 5) Miroslav Brandt (asistent Filozofskog fakulteta): »Društvena struktura splitske srednjovjekovne komune«
- 6) Bogo Grafenauer (izvanredni profesor Filozofskog fakulteta, Ljubljana): »Problem serva u hrvatskoj historiografiji«
- 7) Mirjana Gross (asistent Historijskog instituta JAZU), »Korijeni oportunitizma socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije«
- 8) Nada Klaić (asistent Filozofskog fakulteta): »Plemstvo dvanaestero plemena kraljevstva Hrvatske«
- 9) Oleg Mandić (izvanredni profesor Pravnog fakulteta): »Osnovne karakteristike odnosa između grada i sela u novom vijeku«
- 10) Grga Novak (redoviti profesor Filozofskog fakulteta): »Autonomija i ekonomika dalmatinskih gradova pri kraju srednjega vijeka«
- 11) Milan Prelog (predavač Filozofskog fakulteta): »Neki momenti srednjovjekovne historije Istre«
- 12) Jaroslav Šidak (redoviti profesor Filozofskog fakulteta): »Hrvatska historiografija od 1945-1955 godine« i »Neka pitanja 1848 u Hrvatskoj«. ¹⁵⁵

Kako je vidljivo iz nešto kasnijeg Programa savjetovanja i popisa sažetaka izlaganja, u konačnici M. Brandt nije održao svoje predavanje, kao što se u Programu nije našlo ni Šidakovo izlaganje o hrvatskoj historiografiji, a neki naslovi podlegli su određenim modifikacijama.¹⁵⁶ Očekivano, teme izlaganja odražavaju glavne interese hrvatske historiografije u to vrijeme, naglasak je na društvenoj i ekonomskoj povijesti, a zastupljene su i dvije politički važne teme tog razdoblja: narodnooslobodilačka borba i povijest Istre. S obzirom na očekivano visoku zastupljenost nastavnika povijesti među sudionicima savjetovanja, ali i zbog uloge Zagrebačke podružnice PDH – u kojoj su veliku aktivnost pokazivali upravo nastavnici) – na skupu se trebalo govoriti i o temi vezanoj uz nastavu povijesti – možda donekle iznenađujuće – u inozemstvu.

155 Popis izlaganja: Arhiv FF, Arhiv PDH, Arhiva: razno 1955 II. dio. Fasc. br. 16, PDH Savjetu za prosvjetu, nauku i kulturu (17.10.1955).

156 Arhiv FF, Arhiv PDH, Arhiva: razno 1955 II. dio. Fasc. br. 16, Program Savjetovanja i sažeci (bez datuma): primjerice naslov referata M. Preloga glasio je: »Neki osnovni problemi srednjovjekovne historije Istre u svijetlu dosadašnje historiografije«, J. Šidaka »O nekim osnovnim pitanjima četrdesetosme u Hrvatskoj«, a B. Grafenauera »Problem »robova« /serval i formiranje kmetstva kod jugoslavenskih naroda do XIII. st.«, dok se u naslovu izlaganja M. Gross umjesto »oportunitizma« spominje »revizionizam«.

Organizatori savjetovanja nastojali su da na skupu sudjeluje što veći broj ljudi: pozvani su i studenti povijesti čija je nastava u te dane otkazana zbog sudjelovanja profesora na savjetovanju,¹⁵⁷ a potrudili su se da dobije i nešto svečaniju formu. Zadnjeg dana savjetovanja primanje za sudionike organizirala je, na molbu Povijesnog društva, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u svojoj zgradi na Zrinskom trgu.¹⁵⁸

Zaključak

Nakon početnih poteškoća u radu u prvim godinama postojanja, do polovice pedesetih, Povijesno društvo Hrvatske uspjelo je razviti svoju djelatnost i u smislu teritorijalne raširenosti i oblika rada: manje-više redovno izdaje časopis, organizira predavanja, posebno ona namijenjena stručnom usavršavanju nastavnika, objavljuje knjige u *Maloj historijskoj knjižnici*, biblioteci namijenjenoj popularizaciji povijesti, surađuje s historijskim društvima Jugoslavije (kongres, prikazi historiografskih časopisa i drugih publikacija povjesničara iz drugih republika), organizira odlazak hrvatskih povjesničara na svjetski kongres, itd. Nakon višegodišnjeg odgađanja 1955. organizira i Savjetovanje historičara, prvi susret te vrste u Hrvatskoj. Ti su relativni uspjesi postignuti zahvaljujući nesumnjivom entuzijazmu i predanosti članova Povijesnog društva Hrvatske, posebno nekih pojedinaca koji su uistinu ulagali mnogo truda u rad, što je uvelike doprinijelo razvoju povijesne znanosti u Hrvatskoj.

Poteškoće s kojima se Društvo u svome radu suočavalo mogu se podijeliti u dvije osnovne skupine. Prva su skupina problemi potekli iz same historiografije i povijesne struke, a pojavljivali su se zbog malog broja profesionalnih povjesničara, njihove profesionalne razine, međuljudskih odnosa (a ponekad i karakternih crta pojedinaca), te nedovoljne angažiranosti šireg članstva. U tu skupinu možemo ubrojiti i poteškoće s distribucijom *Historijskog zbornika* i drugih publikacija. Stručna javnost (posebno nastavnici povijesti u školama) bila je ne samo malobrojna, već i – općenito gledano – nezainteresirana.

Druga skupina problema jesu oni koji su proizlazili izvan historiografije kao takve, bilo da se radi o objektivnim materijalnim poteškoćama poslijeratne krize, ili o ideološkim i političkim okvirima u kojima je Povijesno društvo Hrvatske djelovalo od svoga osnutka. Posebno komplicirano bilo je djelovanje u okviru totalitarne države i pod utjecajem ideologije koja nije priznavala suprotna stajališta, iako je teško ne primijetiti da su inicijative i upute, što su stizale od strane vlasti, ponekad imale za posljedicu pravo ubrzanje razvoja. Pojedinaac je mogao birati između tri mogućnosti:

157 Arhiv FF, Arhiv PDH, Arhiva: razno 1955 II. dio. Fasc. br. 16, PDH – Obavijest studentima povijesti (bez datuma).

158 Arhiv FF, Arhiv PDH, Arhiva: razno 1955 II. dio. Fasc. br. 16, JAZU Povijesnom društvu Hrvatske (18.11.1955).

prihvatanja ideologije i aktivnog djelovanja u skladu s njome, prilagodbe i rada u okviru mogućnosti što su se pružale, te otvorenog suprotstavljanja. Potonje stajalište – očekivano – nije dolazilo do izražaja u okviru Povijesnog društva Hrvatske, udruženja koje je bilo zamišljeno da – pored razvitka struke – ostvaruje i ciljeve režima. Prva dva svakako su bila prisutna, no držanje većine profesionalnih povjesničara po-dalje od osjetljivih tema te zamjetno nastojanje da se održe profesionalni standardi – iako nužno uz određene kompromise – upućuje na zaključak da su samo pojedinci bili spremni bez zadržke služiti ideologiji i vlasti.

SUMMARY

**The Foundation and the First Years of the
Croatian Historical Society (1947-1955)**

Based on the materials of the Croatian Historical Society's Archives, the paper discusses the Society's foundation in 1947 and the early period ending in 1955 and the First Council of Croatian Historians. The work is an attempt of reconstructing the conditions surrounding the Society's establishment within the historical and social context, detailing the limitations and challenges that the period placed before Croatian historians.

The whole range of the Society's activities is described, including the establishment of branch offices and departments, its publishing activities, implementation of training courses for history teachers, etc. There is also a discussion on the relationship between Croatian historians and their peers from other Yugoslav Republics through the Federation of Historical Societies. Finally, the paper attempts to define the challenges of the Croatian Historical Society and to impart its role in the professional community and the society in general.

Key words: Croatian Historical Society, historiography, historians, *Historijski zbornik*